

हो-चि-मिन्हलाई चिठी कवितामा स्थानिकता

नेत्र एटम, पिएचडी

नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर, नेपाल

Email : atomnetra@gmail.com

सार

प्रस्तुत लेखमा भूपी शेरचनको 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितालाई काव्यिक पाठका रूपमा लिएर यसमा अभिव्यञ्जित स्थानिकता विश्लेषण गरिएको छ। यस कवितामा भौगोलिक, ऐतिहासिक र सांस्कृतिक समय, स्थान, स्थलको चित्रण गरी स्थानिकताको उपयोगले एसिया, युरोप र अमेरिकाको चिन्तन, उपनिवेशको सिर्जना तथा मुक्तियोद्धा हो चि मिन्हको निरन्तर सङ्घर्षशीलता एवम् प्रेरणाको उद्घाटन गरिएको छ भन्ने देखाउँदै इतिहासको लेखाजोखा र साम्राज्यवादविरुद्ध राष्ट्रिय क्रान्तिको आवश्यकता देखाउनु यस लेखको उद्देश्य हो। यसको सैद्धान्तिक ढाँचाको रचना गर्दा भू-काव्यशास्त्र, भू-समालोचना, स्थानिकता र भौतिक भूगोललाई आधार बनाइएको छ। स्थानिकताको अध्ययनका निम्ति चाहिँ मूल रूपमा लुटबक (सन् १९८४) र सोजा (सन् १९९६) का मान्यताबाट आधार लिई गुणात्मक शोधपद्धतिमा चयन गरिएका स्थानिक सन्दर्भमूलक पाठको सघन विश्लेषण गरिएको छ। यसमा स्थान-समय, भू-प्रसारण र सन्दर्भीकरण गरी तीन ओटा युक्ति अवलम्बन गरिएको छ। यसबाट स्थानिकताको निर्मिति भौगोलिक, ऐतिहासिक र सांस्कृतिक आधारमा तयार हुने हुँदा त्यसैअनुसार वक्ता तथा सम्बोधितको सम्बन्धलाई परिभाषित गरिएको हुन्छ भन्ने तथ्य स्पष्ट पारिएको छ। 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा प्रयुक्त नेपाली वक्ता पात्रले सम्बोधित 'तिमी' पात्र अर्थात् भियतनामी योद्धा हो चि मिन्हप्रति देखाउने व्यवहार, क्रियाकलाप र चिन्तनले मुस्ताङको लेते खोला, पोखराको माछापुच्छ्रे हिमाल, काठमाडौँको बौद्धस्तुप र भियतनामको हनोईका साथै युरोपको रुस एवम् अमेरिकासम्मको राष्ट्रिय-अन्तरराष्ट्रिय भू-प्रसारण देखाएको हुनाले भियतनाम युद्ध (सन् १९५४-१९७५) को विम्बगत प्रभावलाई प्रबलताका साथ अभिव्यञ्जित गरिएको छ भन्ने निष्कर्ष यसमा निकालिएको छ।

शब्दकुञ्जी : भियतनाम युद्ध, भूदृश्य, भू-प्रसारण, भू-समालोचना, सन्दर्भीकरण

विषय परिचय

प्रस्तुत लेख भूपी शेरचनको 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा स्थानिकता प्रयोगको विशिष्टता खोजी गर्नमा केन्द्रित रहेको छ। स्थानिकता (स्पेसियालिटी) भनेको काव्यिक भाषामा निश्चित स्थानको पुनर्कल्पना गरी तयार पारिएको मानसिक मानचित्र हो। यस्तो स्थलसम्बन्धी बुझाइमा नवीन सौन्दर्य रहन्छ, किनभने त्यसले कुनै स्थलविशेषको सीमाना, भूदृश्य, संस्कृति, भौतिक पर्यावरण, मानवीय क्रियाकलाप, विचारधारा आदिको प्रतिनिधित्व गर्छ। अतः स्थानिकतालाई कुनै पनि स्थलको भाषिक पुनःसृजना भन्न सकिन्छ, जसमा भौगोलिक तथा सांस्कृतिक पहिचानको चित्रण हुन्छ। स्थानिकताले दुई प्रकारका आयामहरूको अवस्था र दिशाको प्रतिनिधित्व गर्छ : (१) भौतिक स्थल (प्लेस), र (२) स्थान (स्पेस)। स्थलले निश्चित सीमानाको भौतिक र स्थिर भूदृश्य एवम् प्राकृतिक पर्यावरणलाई बुझाउँछ, भने स्थानले चाहिँ त्यस स्थलमा क्रियाशील मानवीय सम्बन्ध एवम् सांस्कृतिक चिन्तनलाई सङ्केत गर्छ। अतः स्थानिकताको स्वरूपले समग्रमा भूगोलका विशिष्टताका साथै तात्क्षणिक, सामाजिक, नैतिक आदि सांसारिक दृश्य तथा तिनको मानवीय व्यवहारसँग रहने गहन विचारधारात्मक सम्बन्धलाई सूचित गर्छ। सन् १९८० को दशकपछि साहित्यिक कृतिमा अभिव्यञ्जित भूगोलको नक्ससित सम्बन्धित स्थलका भौतिक विशेषतालाई मानवीय संस्कृति, भाषा, जीवनपद्धति, विचारधारा, परिघटना आदिसँग जोडेर अध्ययन गर्ने नवीन अन्तरविषयक समालोचना 'भू-काव्यशास्त्र' (टोपोपोयटिक्स) को विकास हुँदै छ। यसले साहित्यमा स्थल र स्थानिकताको साहित्यिक प्रतिनिधित्वबाट हाम्रो वास्तविक संसारप्रतिको बोधमा हुने योगदानको परीक्षण गर्छ। कवितामा पनि स्थल र स्थानले विचारनिर्माण तथा आलङ्कारिकता सिर्जनामा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने हुँदा भौगोलिक र सांस्कृतिक दुवै खालका स्थानिकताको मूल्याङ्कनले मात्र कविताको पृथक् सौन्दर्यको उद्घाटन हुन पुग्छ।

'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविताका सर्जक कवि भूपी शेरचन (१९९२-२०४६) हुन्। उनका नयाँ भ्रूयाउरे (२०११), निर्भर (२०१५), घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे (२०२५) र भूपी शेरचनका कविता (२०५७) गरी चार ओटा कवितासङ्ग्रह प्रकाशित छन्। 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविता घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित छ। यसलाई त्रिपाठी (२०३२) ले संवेदनाप्राणले उच्चता दिलाएको अन्तरराष्ट्रिय चेतयुक्त कविता मानेका छन्। बराल (२०५७) ले चाहिँ यसलाई आलङ्कारिक प्रयोगका आधारमा सरसर्ती विश्लेषण गरेका छन् भने त्रिपाठी (२०५८) ले यसमा अमेरिका-भियतनाम युद्धका प्रसङ्गमा भियतनामको सङ्घर्षशीलता, नेपाली कविको पक्षधरता र अमेरिकाको कुरूपताको प्रतीकात्मक विश्लेषण गरेकी छन्। श्यामल (२०७४) र मल्ल (२०७५) ले यस कवितालाई ऐतिहासिक सन्दर्भ र प्रगतिवादी चिन्तनका दृष्टिले मूल्याङ्कन गरे पनि त्यसका निम्ति स्थानिकताको आधार लिन सकेको भने पाइँदैन। यस कवितामा नेपालका पोखरा र मुस्ताङ, भियतनामको हनोइ र अमेरिकालाई स्थलका रूपमा लिएर स्थानिकताको सांस्कृतिक चिन्तन प्रकट गरिएको छ। यसका आधारमा मूल्याङ्कन गर्दा नै कवि भूपी शेरचनको जन्मस्थान थाकटुकुचेको लेते खोला, उनको कर्मथलो पोखरा र त्यहाँबाट देखिने माछापुच्छ्रे हिमाल, कविले समानुभूति राख्ने भियतनाम युद्धमा निर्वस्त्र हुन पुगेकी मङ्गोल बालिका तथा कविले घृणा गर्ने अमेरिकाको दोहोरो चरित्रको आलोचना भई कविको विचारधारा पनि प्रस्ट हुन सक्छ। त्यसैले 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविताको

सौन्दर्य पहिल्याउँदा स्थानिकताको आधार लिनुको औचित्य पुष्टि हुन्छ । अतः यस कविताको भौगोलिक र सांस्कृतिक स्थानिकताका विभिन्न आयामहरूको विश्लेषण र मूल्याङ्कनमा प्रस्तुत लेख केन्द्रित रहेको छ ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत लेखका निम्ति भूपी शेरचनको 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा प्रयुक्त सन्दर्भ, पात्र, स्थल, स्थान, बिम्ब आदि प्राथमिक सामग्रीको सङ्कलन पाठात्मक विधिबाट गरिएको छ । त्यसै गरी अमेरिका-भियतनामा युद्धको ऐतिहासिक सन्दर्भ, यस कवितासिर्जनाको प्रेरणा र पात्रको पृष्ठभूमि, स्थानिकता विश्लेषणको सैद्धान्तिक सामग्री आदि द्वितीयक सामग्रीको सङ्कलन पनि कृति, अनुसन्धानात्मक लेख, पत्रिका, वेबसाइट आदिबाट भएको छ । यो लेख गुणात्मक अध्ययनविधिमा आधारित छ र यसका प्राथमिक सामग्रीलाई सैद्धान्तिक ढाँचाका उपकरणहरूका आधारमा विषयवस्तुको सघन विश्लेषण गरी अध्ययनको निष्कर्ष निकालिएको छ । यसमा प्रयुक्त सैद्धान्तिक ढाँचानिर्माणका निम्ति भू-काव्यशास्त्र र मानचित्र एवम् बिम्बको सान्दर्भिकतालाई आधार बनाइएको छ ।

विश्लेषणको सैद्धान्तिक ढाँचा

कवितामा आउने परिवेशले समय र स्थानलाई बुझाउँछ । भूखण्ड, त्यसको प्राकृतिक-सांस्कृतिक अवस्था र मानवसितको जीवन्त सम्बन्धले साहित्यलाई कालिक, स्थानिक र वैचारिक आधार दिएको हुन्छ । स्थानिकता (स्प्यासियालिटी) भनेको कविताले लिएको स्थल (प्लेस) र त्यसले ओगटेको स्थान (स्पेस) दुवै हो । यसको सम्बन्ध भौगोलिक स्थल र त्यसमा हुने मानवीय क्रियाकलापसँग रहन्छ । 'प्लेस' भन्नासाथ भूतलको खास बिन्दु, व्यक्ति वा समूहलाई चिनाउने ठाउँ, दैनिक जीवनका अन्तरक्रिया हुने स्थल र दर्शकको मनोगत अनुभूतिको बोध हुन्छ (गौतम, २०६७: ५२) । परिवेश, स्थल र स्थानको विशिष्टता भन्ने कुरा विभिन्न पर्यावरणको अनुभव लिँदै जीवन बिताएको मान्छेको सामाजिक जीवनमूल्यले स्थापित गर्छ । अतः स्थानिकतालाई एक प्रकारले भूगोल र संस्कृतिका विच निरन्तर भइरहने अन्तरसंवाद वा अन्तरक्रिया मान्न सकिन्छ (फिसर, सन् १९८५: १३९) । कवितामा भूदृश्य र मानवीय अवलोकन-अनुभूतिको व्यापक परिदृश्य कुनै प्रभाव सङ्केतका रूपमा प्रकट भएको हुन्छ । ठाउँ र त्यससँगको निकटतालाई कवितामा उतार्ने, चित्रण गर्ने र अनेक भावनिर्माणमा कल्पनाले कुँदने हुँदा कविताको सिर्जनामा स्थान विशेषले निकै महत्त्व राख्छ (जोशी, २०६०: च) । यसलाई साहित्यिक भूगोलका रूपमा पनि चिनाउन सकिन्छ किनभने साहित्यिक भूगोल भनेको वास्तविक र काल्पनिक भूगोलको समष्टि एवम् मानव भूगोलका रूपमा एउटा प्राज्ञिक विषय पनि हो (होनेस, सन् २०१८: १४६) । अतः साहित्यिक समालोचनामा स्थानिकतालाई कविताको विश्लेषण र मूल्याङ्कनका निम्ति उपयोग गर्न सकिन्छ । यसका निम्ति अहिले भू-समालोचना (जियोक्रिटिसिजम्) को विकास हुँदै छ ।

भू-समालोचनाको प्रारम्भ सन् १९९० को दशकमा अमेरिकाबाट भएको हो र यसका संस्थापक रबर्ट टी. ट्याली हुन् । उनले आख्यानमा प्रयुक्त साहित्यिक भूगोल, भौगोलिक आलोचना तथा स्थानिकताका

बारेमा विषद् अध्ययन गरेका छन् । पौड्याल (२०७९: १७८) का अनुसार बर्टान्ड वेस्टफालले फ्रान्सेली भाषामा प्रकाशित गरेको 'फर अ जियोक्रिटिकल याप्रोच टु टेक्स्टज्' (सन् २००७) लेखमा भौगोलिक समालोचनाको प्रतिपादन भएको हो तर सन् १९९० को दशकको प्रारम्भमै रोबर्ट टी. ट्यालीले साहित्यिक अध्ययनमा स्थानिकता, स्थान र मानचित्रमा जोड दिने अर्थमा भू-समालोचना (जियोक्रिटिसिजम्) शब्दको प्रयोग गरेका हुन् (ट्याली, सन् २०११: १) । उनले भू-समालोचनालाई लेखकले सिर्जना गर्ने सामाजिक स्थानिकताको मौलिक संसारका रूपमा लिएका थिए र समालोचकले पनि स्थानसित सम्बन्धित साहित्यका जीवन, संस्कृति र मानवीय क्रियाकलापलाई महत्त्वका साथ लिनुपर्ने चिन्तन प्रस्तुत गरेका थिए । ट्यालीभन्दा अघि नै वाल्टर बेन्जामिनले १९३५ प्रारम्भ गरेको पेरिसको सहरीकरणबारेको लेख, मिखाइल बख्तिनको 'फर्ज अफ टाइम यान्ड अफ द क्रोनोटोप इन द नोभेल' (सन् १९३७) शीर्षकको लेख र रेमन्ड विलियम्सको द कन्ट्री यान्ड द सिटी (सन् १९७३) कृतिलाई साहित्यमा भूगोल र स्थानिकताको अध्ययनलाई महत्त्व दिने प्रयासका रूपमा लिन सकिन्छ । साहित्यको विश्लेषणमा समय-स्थानको महत्त्वलाई पुष्टि गर्ने र आलोचनात्मक चेतनाको नयाँ आयाम देखाउने हुनाले भौगोलिक समालोचनामा बख्तिनको भूमिका विशिष्ट छ । स्थानिकताको विश्लेषणलाई चाहिँ एडवार्ड डब्ल्यु. सोजाको द थर्ड प्लेस : जर्निज टू लस एन्जलस यान्ड अदर रियल-यान्ड-इम्याजिन्ड प्लेसिज (सन् १९९६) कृति महत्त्वपूर्ण रहेको छ । भौगोलिक अध्ययनको त्यसै परम्परालाई अघि बढाउँदै गर्दा साहित्यिक समालोचनामा स्थल (प्लेस) र स्थान (स्पेस) लाई महत्त्व दिने बर्टान्ड वेस्टफाल र टबर्ट टी. ट्यालीका सैद्धान्तिक कृतिहरू प्रकाशित भएका हुन् ।

साहित्यमा प्रतिनिधित्व गर्ने स्थानिकता भनेको भूगोल र संस्कृतिको सम्मिश्रण हो । यसै आधारमा स्थानिकतालाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन श्रेणीमा बाँडिएको छ (सोजा, सन् १९९६: ७०) । प्रथम स्थानिकता भनेको भौतिक निर्मित स्थल हो जसलाई नाप्न, मानचित्रमा राख्न र वास्तविक संसारमा देख्न सकिन्छ । यो कानुनी योजना, राजनीतिक निर्णय र सहरीकरणबाट समयक्रममा भएको परिवर्तनको समष्टि हो । द्वितीय स्थानिकता भनेको अवधारणात्मक चिन्तन हो र यसमा कुनै निश्चित स्थलमा बस्ने मान्छेको मनमा त्यस स्थलबारेको प्रभाव एवम् दृष्टिकोण आउँछ । सामाजिक-सांस्कृतिक मूल्यको निर्धारणमा स्थानको व्यावहारिकता यसमा हेरिन्छ । त्यसै गरी तृतीय स्थानिकता भनेको चाहिँ प्रथम र द्वितीय स्थानिकताको अन्तर्मिश्रण हो; त्यसैले यसमा वास्तविक र काल्पनिक दुवै प्रकृतिका स्थानिकताको संयोजन हुन्छ । यसलाई जीवन्त स्थानिकता भनिन्छ किनभने यसमा मान्छे वर्तमानमा जिउँछ, यथार्थको अनुभव गर्छ र नयाँ नयाँ सपना देख्छ । यसमा आत्मपरकता र वस्तुपरकता, अमूर्त र मूर्त, यथार्थ र कल्पना, संज्ञानात्मक र अलौकिक, पुनरावृत्ति र पृथकता, संरचना र प्रतिनिधित्व, मन र शरीर, चेतन र अचेतन, विषय र अन्तरविषय, जीवन र इतिहास आदिको एकीकरण हुन्छ । कवितामा मूलतः तृतीय स्थानिकताको उपयोग अधिक हुन्छ किनभने यसमा कविले वास्तविकतामा आधारित भई आख्यानात्मक स्थानको रचना गर्न सक्छ (सोजा, सन् १९९६: ६१-६२) । कुनै पनि स्थलमा पात्रको प्रवेश, सक्रियता र सीमानाबाट मुक्त हुने प्रस्थानको प्रकृतिमा नै स्थानिकताको विशिष्टता भर पर्छ । पात्रले चित्रण गरेका स्थिर स्थलहरूको तुलना एवम् चरमोत्कर्षको शृङ्खलाले नै स्थानिकताको प्रभावको निक्कै गर्न सकिन्छ (लुटवक, सन् १९८४: २२) । यसैका कारण कुनै

स्थलको वस्तुगत अवस्था पनि मानवीय चाहनाको रूपक बनेर प्रकट हुन सक्छ। ज्ञान भौगोलिक अवयवमा आधारित हुन्छ अर्थात् त्यो क्षेत्र, स्थान, जिल्ला, अञ्चल, राजधानी, सहर आदिबाट निरपेक्ष हुँदैन, ज्ञान कहींको टेवा लिन्छ र कहींबाट हासिल हुन्छ, त्यस्तो ज्ञान सार्वत्रिक हुँदैन, सापेक्षित हुन्छ (गौतम, २०६७: ५८)। यसै ज्ञानका आधारमा स्थानिकता विश्लेषणको निम्नलिखित सैद्धान्तिक ढाँचा प्रयोग गर्न सकिन्छ— (१) समय-स्थान (टाइम-स्पेस), (२) भू-प्रसारण (ट्रान्सग्रेसिभिटी), र (३) सन्दर्भीकरण (रिफेरेन्सियालिटी)। यिनै उपकरणलाई उपयोग गरेर प्रस्तुत लेखमा कवितामा प्रतिबिम्बित स्थानिकता, त्यसको प्रसारण एवम् तात्क्षणिकताको सन्दर्भगत मूल्य निक्यौल गरिएको छ।

नतिजा र विमर्श

‘हो-चि-मिन्हलाई चिठी’ कविताले भियतनामको एकीकरणका निमित्त प्रयासरत तत्कालीन उत्तरभियतनामका नेता हो चि मिन्हप्रति समर्थन प्रकट गरेको छ। उनी भियतनाम युद्ध (सन् १९५५-१९७५) का नेतृत्वकर्ता हुन् र अमेरिकी सैनिकसँगको कठिन युद्धमा भियतनामले मिन्हको मृत्युपछि मात्र विजय प्राप्त गरेको थियो। यो कविता सिर्जना हुँदा युद्ध चलिरहेको थियो र भूपीले त्यसलाई नेपाल एवम् नेपालीका तर्फबाट मिन्हको उक्त देशभक्तिपूर्ण अभियानप्रति ऐक्यबद्धता जनाउन संवेदनशील स्थानिकता सिर्जना गरेका छन्। भियतनाम युद्धकै क्रममा सन् १९७२ को जुन महिनाको ८ तारिखमा उत्तरभियतनामको ट्राङ बाङ नामक गाउँमा अमेरिकाको सहयोग प्राप्त दक्षिण भियतनामको सेनाले ‘नापाम’ नामक खतरनाक बमको वर्षा गरेको थियो र त्यस बमको प्रभावबाट भाग्ने क्रममा लुगा डढेर फ्याँकेपछि बाटामा निर्वस्त्र दौडिरहेकी नौ वर्षीय बालिका किम फुकको तस्बिर तत्कालीन एसोसिएटेड प्रेसका फोटोग्राफर निक उटले खिचेका थिए। बालिकाको त्यही फोटो नै भियतनाम युद्धको त्रासदीलाई विश्वव्यापी रूपमा दर्साउने र मानवीय पीडा झल्काउने सशक्त माध्यम बनेको थियो। कवि भूपीले भियतनाम युद्धको उक्त प्रतिनिधिमूलक छविचित्र हेरेपछि उनको मनमा करुणाको भावना तथा समानुभूति उद्बलित भएर आएको हुनाले ‘हो-चि-मिन्हलाई चिठी’ कविता लेखेका थिए (मल्ल, २०७५)। भूगोलको सीमा नाघेर नेपालभन्दा निकै टाढाको एसियाली देश भियतनामका जनताले भोगेको त्रासदी अनुभूत गर्दै भूपीले यस कवितामा युद्धको चित्र र शब्दलाई एकाकार पाउँदा समानुभूति र आक्रोशको पृथक् सौन्दर्य भरेका छन्। यस कवितामा भूपीको जन्मस्थान मुस्ताङको थाकटुकुचेको लेते खोला, उनी हुर्केबढेको ठाउँ पोखराबाट देखिने माछापुच्छ्रे हिमाल, भियतनामको राजधानी हनोई र युद्धविस्तारक अमेरिकाको स्थानिकताको पुनःसृजना पनि भएको छ। ‘हो-चि-मिन्हलाई चिठी’ कवितामा उपर्युक्त भूगोल र तिनसँग जोडिएका स्थानिकताको विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन गर्दा यहाँ समय-स्थान, भू-प्रसारण र सन्दर्भीकरणलाई आधार बनाइएको छ।

स्थान-समय

स्थान त्रिआयामिक अर्थात् लम्बाइ, चौडाइ र गहिराइका रूपमा प्रकट हुन्छ। स्थानमा समयको एउटा आयाम पनि थपिँदा स्थान-समय चौआयामिक बन्न पुग्छ। निश्चत समयमा मात्र द्रष्टाले स्थानको अवलोकन गर्न सक्ने हुँदा समय र स्थानको संयोजनबाट नै घटनाको बुझाइ स्पष्ट हुन्छ। त्यसैले घटना

सधैं समयसँग सापेक्षित भएर आउँछ । स्थान-समयले घटना कहाँ घट्छ अनि त्यसलाई दृश्यमा राख्ने र अर्थ बुझ्ने क्रममा एउटै घटनाको पनि भिन्न स्थानका द्रष्टामा कसरी पृथक् प्रभाव पर्न जान्छ भन्ने कुरा देखाउन सक्छ (आदम, सन् २००४: २-३) । कवितामा कुन स्थल वा स्थानलाई कसले हेरिरहेको छ भन्ने कुराले निकै महत्त्व राख्छ । यसको कारण के हो भने परिदृश्यले वा हेराइको कोणले मात्र कुनै पनि स्थल अर्थवत् हुन्छ (गौतम, २०६७: ५४) । यसै आधारमा 'म' र 'तिमी', 'हामी' र 'तिनी' वा 'यहाँ' र 'त्यहाँ'का बिच भेद सिर्जना हुन पुग्छ तर तिनलाई भूमि, शरीर र प्राकृतिक तत्त्वहरूले एकीकृत गरेका हुन्छन् । यस कविताको प्रारम्भमा कवितामा 'म' (वक्ता) र 'तिमी' (हो चि मिन्ह) का बिच यसरी पृथक् गरिएको छ :

आशीर्वाद जस्तो सिरानीमा उभिएको
माछापुच्छ्रे हिमालको छायामा उभिएर
म तिमीलाई सलामी दिन्छु,
तिमीलाई पनि एउटा नयाँ हिमाल मानेर (पृ. ३८)

उपर्युक्त कवितांशमा 'म' र 'तिमी'को पृथक्ताले वक्तामा स्थानको भिन्नता देखिन्छ किनभने नेपाली वक्ताको पहिचान माछापुच्छ्रे हिमाल हो र उसको पक्षधरता चाहिँ 'तिमी'सित छ । अतः वक्ताले 'तिमी'लाई हिमालसमान उच्च मानेर सलामी दिएको छ । यसबाट कविले भियतनाममा भइरहेको युद्धलाई हेर्ने दृष्टिकोण पनि प्रस्ट हुन्छ । कवि भूपी शेरचन बनारसमा पढ्दा साम्यवादी विचारधाराबाट प्रभावित भएर नेपालको राजनीति र प्रगतिवादी लेखनमा सक्रिय रहेका थिए अनि त्यो क्रम २०३० सालसम्म पनि केही हदसम्म रहिरहेको जानकारी पाइन्छ (बराल, २०५७: २-३) । प्रस्तुत कविता पञ्चायत कालको प्रारम्भमा सिर्जना भएको हो र उक्त समयमा भूपी शेरचन पञ्चायतको निरङ्कुशताका विरुद्ध आलोचनात्मक चिन्तनका कविता लेख्ने आन्दोलनमै थिए किनभने जति बेला यो कविताको रचना भयो, प्रकाशन भयो र मानिसहरूले यसलाई गहिरोसँग आत्मसात् गरे, त्यति बेला राजशाहीबाट मुक्त हुने नेपाली सपनाहरूले पनि आकार लिँदै थिए (श्यामल, २०७४) तर नेपालमा राजतन्त्रको प्रतिरोधको त्यस्तो आन्दोलन सङ्गठित रूपमा भने भइरहेको थिएन । त्यसैका कारण कविले भियतनाममा साम्यवादी विचार लिएर युद्धरत हो चि मिन्हमा विशिष्ट नायकत्व देखेर उनलाई 'एउटा नयाँ हिमाल' मान्न पुगेका हुन् । यो अनुबन्धित शक्तिले भूगोलका दुई क्षेत्रलाई समानुभूतिको वैचारिक सूत्रका माध्यमबाट पनि एकीकृत गरेको छ । यसमा मानवीय संवेदनाको विशाल स्थानले भूमिका खेलेको छ र उत्पीडनका विरुद्धको प्रतिरोधलाई साकार रूप दिएको छ ।

प्रस्तुत कवितामा 'म' र 'तिमी' स्थल र स्थान पृथक् हो तर त्यसमा जीवन्तता, अनुभूति र दर्शनका बिच प्रेरक-प्रेरित सम्बन्ध रहेको छ । यसको कारण के हो भने कवितामा समाख्याता नै हो चि मिन्हसँग एकाकार हुन पुगेका छन् र भियतनामको प्रत्येक बर्बादीमा आफ्नो विध्वंसको अनुभूति यसरी सँगालेका छन् :

त्यहाँ म तिमीसँग छु
र युद्धमा परेको छु

तिम्रो प्रत्येक घरको भत्काइमा म बेघर भएको छु
 तिम्रो प्रत्येक पुलको टुटाइमा म टुटेको छु
 तिम्रो प्रत्येक गोल-गोल मङ्गोल अनुहार भएको
 आइमाईको बेइज्जतीमा
 मैले आफ्नी पत्नी र दिदीबहिनीहरूलाई
 बाटोमा निर्वस्त्र देखेको छु
 तिम्रो प्रत्येक बौद्ध विहारको विध्वंसमा
 मैले आफ्नो स्वयम्भूको ज्ञानचक्षुमा आँसु उर्लिएको देखेको छु (पृ. ३९-४०)

यसमा आएको 'म' चाहिँ समाख्याता 'म' पात्र मात्र होइन, ऊ त न्यायप्रेमी नेपालीको प्रतिबिम्ब हो । ऊ युद्धविरोधी, शान्तिकामी र मानवतावादी छ जसले गर्दा युद्धको पीडा आफैँले भोगेको कल्पना गरेको छ । यसै कल्पनामा नै कविको स्थान-समयको सापेक्षित विशिष्टता समाप्त हुन गई चिन्तनको एकीकरण भएको हो । भियतनामको प्रत्येक घरको भत्काइमा नेपाली बेघर हुनु र भियतनामको पुल टुटाइमा नेपाली टुटनुले मानवीय परिचयको विलयनलाई देखाउँछ । भियतनाम र नेपालको जातीय एवम् सांस्कृतिक एकत्वलाई पनि यसमा स्थान-समयको एउटा आयामका रूपमा लिएको छ भन्ने कुरा भियतनाममा पनि नेपालमा कवि भूपी शेरचनको जस्तै मङ्गोल जातिको बाहुल्य हुनु तथा नेपालमा जस्तै भियतनाममा पनि बौद्ध धर्मको महत्त्व हुनुले देखाउँछ । तसर्थ कविताको समाख्याताले त्यहाँका मङ्गोल महिलाको बेइज्जतीमा नेपाली महिला निर्वस्त्र भएको अनुभूति भएको र त्यहाँका बौद्ध विहारको विध्वंसमा नेपालमा स्वयम्भूका आँखामा आँसु उर्लेको देखेको परिघटनाले यस कवितामा निकटस्थता सिर्जना भएको छ ।

बिसौं शताब्दीमा भएको वैज्ञानिक विकास र समाजवादी क्रान्तिका कारण मानवलाई जोड्ने वैचारिक र प्रविधिगत पद्धतिहरू सिर्जना भएका छन् । यसले गर्दा एकअर्को स्थानका पीडा, उत्साह, आनन्द र आक्रोश साझा बनेका छन् । दोस्रो विश्वयुद्धपछिको अवधिमा संसार स्थान र काल (स्पेस-टाइम) का हिसाबले सङ्कुचित भएको छ र यस अवस्थाको अनुभव अत्यन्त चुनौतीपूर्ण, रोमाञ्चक, तनावपूर्ण र गहन रूपमा चिन्ताजनक पनि हुन्छ (वेस्टफाल, सन् २०११: २९) । प्रस्तुत कवितामा स्थान-कालको उक्त सङ्कुचन अत्यन्त संवेदनशील र चिन्ताजनक रूपमा प्रकट भएको छ । यसमा हेराइको कोण आत्मसात्करण (एसिमिलेसन) भएकाले भियतनामी जनताको पीडाको पाठ एक दिन संसारभरि फैलने र त्यसले मान्छेलाई अझ बलियो बनाउने उत्साह दिने छ भन्ने निष्कर्ष 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा यसरी आएको छ :

मानिस मर्छन्
 जसरी डढेलोमा रुखहरू डढ्छन्
 तर मानवता कहिल्यै मर्दैन
 त्यो फेरि पलाउँछ
 डढेलो लागेपछि उम्रिने असङ्ख्य च्याउहरू जस्तै । (पृ. ४१)

यसमा वनमा लाग्ने डढेलोले ल्याउने रुखहरूको विध्वंस र त्यसपछि भन् कलकलाउँदै उम्रने-पलाउने विरुवाहरूको उपमा दिएर मानवतालाई समयसापेक्ष नभई अमर रहेको चिन्तन स्थापना गरिएको छ। यसले जीवन-मृत्यु-पुनर्जन्मको अमूर्त स्थान-समयको सम्बन्धलाई पनि मूर्तता दिएको छ। यस प्रकारका सम्बन्धले अन्ततः विस्तृत भावनायुक्त मानवतावादको सिर्जना गरेको छ र सामाजिक एवम् राष्ट्रिय हितका निमित्त त्यसलाई उपयोग गर्न खोजेको देखिन्छ।

भू-प्रसारण

आफ्नो वास्तविक र मौलिक भौगोलिक क्षेत्रबाट विस्तार भएर ठुलो भूभाग समेट्दै फैलने कार्यलाई भू-प्रसारण भनिन्छ। यस्तो प्रसारण जन्मस्थान, कार्यस्थल, राजधानी हुँदै अन्तरराष्ट्रिय स्तरसम्म पनि पुग्छ। भूगोलको यस्तो विस्तारले कवितामा बहुदृष्टिकोण समावेश गर्न मद्दत पुग्छ र एउटै भूगोलका समान वा असमान चिन्तनलाई तुलना गर्न सहज हुन्छ (माल्यस, सन् २०१८: ३-४)। भूपी शेरचनको 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा पाँच ओटा भूस्थलमा कविको अन्तर्दृष्टि प्रसारित भएको छ र त्यस्ता भौगोलिक स्थलहरूमा नेपालको मुस्ताङ जिल्लामा रहेको लेते खोला, माछापुच्छ्रे हिमाल देखिने पोखरा र स्वयम्भू एवम् धरहरा भएको काठमाडौँ गरी तीन ओटा रहेका छन् भने भियतनामको राजधानी हनोई र अमेरिका पनि रहेका छन्।

'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविताको प्रसङ्गानुरूप भू-प्रसारण हो चि मिन्हको सङ्घर्षलाई वर्तमानमा देखेर त्यसको स्मृतिका रूपमा अतीततिर फर्कदा लेते खोलाबाट भएको छ। कवि भूपी शेरचनको जन्मस्थान मुस्ताङको थाक टुकुचे गाउँ हो (बराल, २०५७: १) र त्यसको नजिकै बग्ने सानो खोलाको नाम लेते खोला हो भन्ने सूचना प्रस्तुत कवितामै यसरी आएको छ- "र मलाई अनायास याद आइरहेछ आफ्नो गाउँको/जहाँ एउटा खोला छ- 'लेते खोला'" (पृ. २८)। थाक टुकुचे गाउँको स्थानीयताबाट उनको काव्यिक भू-प्रसारण वर्तमानमा चिठी लेख्न बसेको पोखरातिर भएको छ जसको सङ्केत माछापुच्छ्रे हिमालको छायामा उभिएर सलामी दिएको सन्दर्भबाट प्रस्तुत हुन्छ। पोखरा भूपी शेरचनको वासस्थान र ससुराली रहेको स्थल पनि हो; उनले पोखराको प्राकृतिक अवस्थालाई धेरै कवितामा चित्रण गरेका छन् तर प्रस्तुत कवितामा भने पोखराको एउटा विम्ब मात्र आएको छ। त्यसो भए पनि यसका तीन ठाउँमा चिठी लेखिरहेको स्थान तथा सलामी दिने पात्र र किरिया हाल्ने साक्षी पहाड जस्ता महत्त्वपूर्ण सम्बोधनका क्रममा माछापुच्छ्रेको विम्ब ल्याएर कविले पोखरालाई निकै बलियो स्थानिक आधार दिएका छन्। स्वयम्भू र धरहरालाई नेपालको पहिचान बनाएर यस कवितामा भू-प्रसारण नेपालको राजधानी काठमाडौँसम्म आइपुगेको छ। कवितामा दुई विम्ब समानुभूतिका रूपमा यसरी आएका छन् :

तिम्रा प्रत्येक बौद्ध विहारको विध्वंसमा

मैले आफ्नो स्वयम्भूको ज्ञानचक्षुमा

आँसु उर्लिएको देखेको छु

तिम्रो हनोईमाथिको बमवर्षाको छिर्का

मैले आफ्नो धरहरामाथि परेको अनुभव गरेको छु। (पृ. ३९-४०)

यसमा बमप्रहारले विध्वंस भएको बौद्ध विहार भियतनामको राजधानी हनोईको हो तर त्यसको पीडाले नेपालको काठमाडौँमा रहेको स्वयम्भूनाथको आँखाबाट आँसु झरेको अनि हनोईमाथिको बमवर्षाले धरहरामाथि छिर्का पारेको परिकल्पित दृश्य आएका छन् जसले दुई भिन्न दृश्यविम्ब संयोजन गरेर वक्ताको मनमा मानवीय समानुभूति सिर्जना गरेको छ । दक्षिणी भियतनाम सरकारको छद्म नामबाट अमेरिकी सैनिकले उत्तरी भियतनाममाथि गरेको यस प्रकारको अन्धाधुन्ध बमवर्षा र समृद्ध बौद्ध सम्पदा नष्ट गर्ने अमेरिकी रणनीतिको निन्दा तत्कालीन नेपाल बौद्ध सङ्घले गरेको (जैसवाल, सन् १९९८: ६) सन्दर्भबाट कवि भूपीको कविताको चित्रण र चिन्तनको गहिराइ पुष्टि हुन्छ । यसबाट प्रस्तुत कविताको रचनाको प्रत्यक्ष भू-प्रसारण यथार्थ रूपले काठमाडौँबाट हनोईसम्मै विस्तार हुन पुगेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत कविताको भू-प्रसारण एसियाबाट अमेरिका तथा युरोपका देशहरूसम्म पनि पुगेको छ । दक्षिणी भियतनामको सहयोग गर्ने नाममा उत्तरी भियतनाममाथि आक्रमण गर्न आएका अमेरिकीहरूको अमानवीयताको सन्दर्भ र अन्तरिक्षमा रुसले पठाएको कुकुर्नी मरेकोमा शोक मनाउने अमेरिकी-युरोपेली पाखण्डको आलोचना गर्दा यसको भौगोलिकताले विशालता समेटेको छ । लेते खोलाको सादृश्य पाएको भियतनाम र त्यसका नेताप्रति विश्वास देखाउँदै धन एवम् शक्तिको अभिमानमा विवेक गुमाएको अमेरिकाको नीतिको निन्दा गर्दै कवि लेख्छन् :

म दुक्क छु

तिम्रो बाढीले पनि मिल्क्याउने छ

ती डालरका कात्रो बोकेर

तिम्रो देशमाथि आइलागेका बर्बरहरूलाई । (पृ. ३९)

रुस, अमेरिका र युरोपको भू-प्रसारणलाई प्रदर्शन गर्न यसमा भियतनामी क्रान्तिलाई 'तिम्रो बाढी'ले सङ्केत गरेको छ भने 'तिम्रो देशमाथि आइलागेका बर्बरहरूलाई' भनेर यसमा युरोपेली मुलुक फ्रान्स र अमेरिकालाई जनाइएको छ किनभने यसमा 'डालरका कात्रो' भनेर सम्पत्तिको धाक बुझिन्छ । युद्धपिपाशु चरित्र र बर्जित हतियारहरूको प्रयोगकर्ता भएकाले यसमा फ्रान्सेली र अमेरिकीलाई सङ्केत गर्न कविले 'बर्बर' शब्द उपयोग गरेका छन् । सन् १९७० को दशकबाट युरोपमा अमेरिकी डलरलाई व्यापारको मानक बनाइएको हो र खाडी राष्ट्रबाट तेल खरिद गर्दा त्यसको भुक्तानी पनि डलरमै हुनुपर्ने नियम लागु गरिएको हो । अतः यसमा 'डलर'ले अमेरिकी र दोस्रो विश्वयुद्धपछि अमेरिकी शक्तिको उपनिवेश स्वीकार गरेका युरोपेली पुँजीवादी राष्ट्रहरूको वर्चस्वशाली चरित्रलाई बुझाइएको छ । यसबाट 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविताको भू-प्रसारणले एसिया, युरोप र उत्तर अमेरिका गरी तीन महादेशका देशहरूलाई समेटेको छ । यसबाट कवि भूपी शेरचनमा रहेको मानवतावादको पक्षधरता र प्रतिरोधी चेतनाको गहन स्वरूप देखिएको छ ।

सन्दर्भिकरण

सन्दर्भिकरण भनेको पाठमा रहेको भाषाभन्दा बाहिरको भौतिक तथ्यलाई आधार बनाएर पाठलाई बुझ्ने पद्धति हो । यसमा दोस्रो विश्वयुद्धको परिवेशमा भियतनामले भोगेको फ्रान्सेली उपनिवेश, देशको विभाजन, अमेरिकी र रूसी शक्तिको भूराजनीतिक तानातानी एवम् भियतनामी मुक्तियुद्धको नेतृत्वकर्ता हो चि मिन्हले देखाएको कौशलको चित्रण गरिएको छ । उक्त देशभक्तिपूर्ण मुक्तियुद्धको पक्षमा कवि भूपी शेरचनले हो चि मिन्हको प्रशंसा गरेका छन् भने त्यसमा भियतनामको विजय हुने सुनिश्चितता प्रकट गरेका छन् । यो कविताको रचना र प्रकाशनको अवधि (वि.सं. २०२३-२०२६) भनेको सन् १९६६-१९६९ को समय हो जुन बेला भियतनाम युद्ध चरममा थियो तर समाप्त भइसकेको थिएन । अमेरिकाको चरम दमनमा पनि भियतनामीहरू निरन्तर लडिरहेका बेला सही भविष्यवाणी गरेर कविले यस कवितालाई सुन्दर वैचारिक रूप दिएका थिए । भियतनाम युद्धको यसै ऐतिहासिक सन्दर्भलाई कविताका तथ्यहरूमा आधारित भएर विश्लेषण गर्दा नै यसलाई यथार्थमा बुझ्न सकिन्छ ।

भियतनाम युद्धको खास अवधि सन् १९५४-७५ मात्र हो तर यसको पृष्ठभूमि भने दोस्रो विश्वयुद्धपछिको दक्षिणपूर्वी एसियाका देशहरूको राजनीतिक धुवीकरणसित सम्बन्धित छ । बाहिर देख्दा यो युद्ध दक्षिण भियतनामका विरुद्ध उत्तर भियतनामका योद्धाहरूले राष्ट्रिय एकताका निम्ति लडेका थिए तर यसको अन्तर्त्यचाहिँ पुँजीवादी र साम्यवादी विचारधाराका विचको द्वन्द्व थियो । भियतनामको भौगोलिक अवस्थिति दक्षिणपूर्वी एसियाको पूर्वी किनारामा पर्ने इन्डोचाइनिज प्रायद्वीपमा रहेको छ । यो देश उन्नाइसौँ शताब्दीदेखि नै फ्रान्सेली उपनिवेशका रूपमा थियो । दोस्रो विश्वयुद्धका क्रममा जापानीहरूले भियतनामलाई कब्जा गरेका थिए । त्यसै बेला जापानी र फ्रान्सेली उपनिवेशका विरुद्ध मुक्तियुद्ध लड्न हो चि मिन्हले भियत मिन्ह नामक सङ्गठन बनाएका थिए जसलाई सोभियत सङ्घ र चीनका कम्युनिस्टको समर्थन थियो । दोस्रो विश्वयुद्धमा हार भएपछि जापानीहरूले भियतनाममा फ्रान्ससमर्थक बाओ दाइलाई सत्तामा राखे तर त्यसका विरुद्ध भियत मिन्हका सदस्यहरूले उत्तरी भियतनाममा रहेको सहर हनोइ कब्जा गरी प्रजानान्त्रिक गणतन्त्र भियतनाम गठन गर्‍यो र त्यसका राष्ट्रपति हो चि मिन्ह भए (बार, सन् १९९१: १५) । त्यसपछि दक्षिणपूर्वी एसियाको व्यापार नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले फ्रान्स पुनः भियतनाममा प्रवेश गर्‍यो र सन् १९४९ मा दक्षिण भियतनामलाई छुट्टै राष्ट्र बनाई बाओ दाइलाई शासक नियुक्त गर्‍यो । दक्षिणी भियतनाम पश्चिमी पुँजीवादी पद्धतिमा आबद्ध भयो भने उत्तरी भियतनामले साम्यवादी पद्धति अवलम्बन गर्न थाल्यो जसका कारण उत्तरी र दक्षिणी भियतनामविच सङ्घर्ष प्रारम्भ भयो ।

सन् १९५४ मा दक्षिणी भियतनाममा फ्रान्सेली उपनिवेशको अन्त्य भयो र जेनेभा सम्मेलनमा दुवै भियतनामविच सीमाविभाजन भई देशको एकीकरण गर्ने सन्धि पनि भयो तर सन् १९५५ मा अमेरिकी सैनिकको तालिम र हतियार पाएका दक्षिणी भियतनामका सैनिकले सिआइएको उक्साहटमा एक लाख जति 'भियतकङ्गा' (उत्तरी भियतनामका भियत मिन्हका योद्धा) लाई गिरफ्तार गरी क्रूरतापूर्ण यातना दिएर हत्या गरे । सन् १९५७ देखि भियतकङ्गाले पनि दक्षिणी भियतनामका शासकका विरुद्ध आक्रमण

सुरु गरे (बार, सन् १९९१: २१) । कम्युनिस्टको दबदबा रोक्न अमेरिकाले दक्षिणी भियतनाममा आफ्ना सैनिक पठाएर प्रत्यक्ष युद्ध प्रारम्भ गर्‍यो र सन् १९६० को दशकमा अमेरिकी सैनिकले पूर्ण रूपमा हो चि मिन्हविरुद्ध बम्बारी गर्न थाले । युद्ध चर्किँदै गएपछि हनोइमानथि सोभियत सङ्घ र चीनको हस्तक्षेप बढ्न थाल्यो तर भियतनामले भने दुवै देशलाई टाढै राखेर आफ्नो युद्धनीतिलाई निकै तीक्ष्ण बनायो (गुयन, सन् २०१२: १९०-१९२) । सन् १९६७ सम्ममा दक्षिणी भियतनाममा आएका अमेरिकी सैनिकको सङ्ख्या पाँच लाख पुगिसकेको थियो र त्यसलाई साथ दिन दक्षिण कोरिया, थाइल्यान्ड, अस्ट्रेलिया र न्युजिल्यान्डका अरू सैनिकहरू पनि थपिएका थिए । त्यस अवधिमा अमेरिकी सैनिकहरूले मानवताको पर्वाह नगरी सामान्य जनतामाथि क्रूरतापूर्ण व्यवहार गरे जसको कटु आलोचना युरोप र अमेरिकाका सञ्चार माध्यमहरूमा आउन थाले जसका कारण सन् १९६७ को अक्टोबरमा भियतनाम युद्धका विरुद्ध वासिङ्टन डिसीको पेन्टागनबाहिर अमेरिकी जनताले नै भव्य प्रतिरोध गरे र त्यस्ता प्रतिरोध र प्रदर्शन बढ्दै गई देशव्यापी नै बन्न पुगे । सन् १९६८ पछि भियतनामबाट अमेरिकी सैनिकहरू फर्काउने घोषणा भयो र अमेरिकाले फ्रान्सको पेरिसमा उत्तरी भियतनामसँग शान्तिवार्ता प्रारम्भ गर्‍यो । अमेरिकी आक्रमण, वार्ता, प्रतिरोधका अनेकौं चरणहरू पार गर्दै भियतकङ्गले दक्षिणी भियतनाममाथि विजय हासिल गरे र सन् १९७६ मा मात्र भियतनामको एकीकरण भई समाजवादी गणतन्त्र भियतनाम बन्यो । यसै युद्धका क्रममा सन् १९६९ मा हो चि मिन्हको मृत्यु भयो तर उनको नेतृत्वको युद्धमा महाशक्ति अमेरिकालाई हराएर भियतनामले विश्वमा आफ्नो अटुट सङ्घर्षशीलता र राष्ट्रप्रेमको विशिष्ट नमुना प्रस्तुत गर्‍यो । हो चि मिन्हको मृत्युअघिका यिनै ऐतिहासिक सन्दर्भमा आधारित भई 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कविता रचिएको छ । कविले भियतनामको सङ्घर्षलाई नेपालीहरूले पनि प्रेरणाका रूपमा लिएको अभिव्यक्ति दिँदै लेखेका छन् :

मैले तिम्रो प्रत्येक मृत सिपाहीबाट
 बाँच्ने दर्शन सिकेको छु
 जीवनको अर्थ बुझेको छु
 र तिम्रो सानो देशको ठुलो आत्माबाट
 मैले आफ्नो सानो आत्माभित्र
 एउटा ठुलो ज्योति सल्केको पाएको छु (पृ. ४०)

यसमा भियतनाम युद्धको चित्रण देशको शक्ति, भूमि र आस्थाका आधारमा गरिएको छ किनभने भियतनाम अमेरिकाको तुलनामा सानो देश हो तर त्यसको मानवताप्रतिको आस्था र विश्वास विशाल थियो अनि साहस पनि प्रशंसनीय थियो । त्यसैले एउटा सानो देश भियतनामका जनताले अमेरिका जस्तो ठुलो देशका सैनिकलाई हराएर लज्जास्पद रूपले फिर्ता पठाउन सके । यो ठुला देशहरूबाट घेरिएको नेपाल जस्तो सानो र कमजोर राष्ट्रका जनताका निम्ति निकै प्रेरणा दिने कुरा हो जसलाई कविले 'सानो आत्माभित्र ठुलो ज्योति सल्केको' भनेर पुष्टि गरेका छन् । उपनिवेशवाद भनेको पितृसत्ताको, पुरुषवादको निकृष्ट रूप हो (गौतम, २०६७: ५५) । नारीमा, प्रकृतिमा, कमजोर राष्ट्रमा प्रभुत्व कायम गरेर शक्तिशाली राष्ट्रहरू आफ्नो

उपनिवेश फैलाउन अनेक युद्धको वातावरण बनाउँछन् भन्ने आधारमा उपनिवेशवादको प्रतिरोध गर्दै कवि भूपी शेरचनले भियतनाम युद्धप्रति आफ्नो पक्षधरता प्रकट गरेका हुन् ।

‘हो-चि-मिन्हलाई चिठी’ कवितामा कवि भूपी शेरचन र हो चि मिन्ह तथा नेपाल र भियतनाम एकाकार भएका छन् । त्यसैले कविले पटक पटक भियतनामको युद्धलाई आफ्नो युद्ध र “जित हाम्रो हुनेछ” (पृ. ४१) भनेर भियतनामको जितलाई आफ्नो जितका रूपमा अर्थात्एका छन् । त्यसै क्रममा उनले भियतनाममा त्यति धेरै मान्छे मर्दा चुप लाग्ने तर तत्कालीन समाजवादी राष्ट्र सोभियत सङ्घले अन्तरिक्षमा पठाएको कुकुर मर्दा रुने पश्चिमाहरूको ढोंगी मानसिकताप्रति व्यङ्ग्य गरेका छन् :

अन्तरिक्षमा मर्ने कुकुरको शोकमा

गिर्जाघरमा रुने ढोंगी मानवता

धरतीमा गरेको हत्याको पछुतोमा

आत्महत्या गर्न बाध्य हुनेछ । (पृ. ४१)

उपर्युक्त अभिव्यक्तिको सन्दर्भीकरण सन् १९५० को दशकको शीतयुद्धकालीन द्वन्द्वको परिवेशमा रुस र अमेरिकाका बिच भइरहेको अन्तरिक्षमा विजयी बन्ने होडबाजीबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । लाट्सन (सन् २०१४) का अनुसार सन् १९५७ नोभेम्बर ३ का दिन तत्कालीन सोभियत सङ्घले स्पुतनिक-२ नामको अन्तरिक्ष यानमा राखेर लाइका नामको तीनवर्सै कुकुरलाई अन्तरिक्षमा पठाएको थियो र अन्तरिक्षमा मान्छे जीवित हुन सक्छ कि सक्दैन भन्ने परीक्षण गर्नु त्यसको उद्देश्य थियो । त्यस दिन उक्त अन्तरिक्ष यान पृथ्वीको कक्षमा जीवित लाइकासहित पुग्यो र मानव जातिको इतिहासमा नयाँ युगको प्रारम्भ गयो । त्यस यानले कक्षमा रहेर पृथ्वीलाई घुम्न थाल्यो तर अक्सिजनको कमी तथा अधिक उष्णताका कारण यान प्रक्षेपण भएको लगभग ७ घण्टाभित्र लाइकाको भने मृत्यु भएको थियो । यस दुर्घटनालाई अमेरिका र बेलायतका सरकार, पत्रकार, पशुअधिकारकर्मी आदिले सोभियत सङ्घको कठोर आलोचना गरे र गिर्जाघरमा गई लाइकाको आत्माको शान्तिको कामना गरे । कुकुर मरेकोमा त्यसरी शोक प्रकट गरेको र भियतनाममा सैनिक पठाएर निरपराध मान्छेको संहार गरेको घटनालाई जोडेर कवि भूपीले यस कविताको अन्त्यमा अमेरिकनहरूलाई ढोंगी मानवता प्रदर्शन गर्ने हत्याराको संज्ञा दिएका हुन् ।

प्रस्तुत कवितामा दुई ओटा महान् जलप्रवाह भएका एसियाका दुई भूमि भावनात्मक रूपले जोडिएका छन् । चीनबाट निस्केर लाओस, कम्बोडिया, भियतनाम हुँदै करोडौं मानिसहरूको जीवनरेखा बनेको र प्रशान्त महासागरमा मिसिएको मेकोड नदी एवम् धवलागिरिको धवल हिउँबाट निस्केर सप्तगण्डकीको मूल हाँगो कालीगण्डकी हुँदै करोडौं नेपाली र भारतीय जीवनको महत्त्वपूर्ण आधार बनेको गङ्गा नदीमा मिसिँदै वङ्गालको खाडीमा विलीन हुने सानो लेते खोलाका बिच केही साम्य छन् (श्यामल, २०७४) । कवि भूपीले त्यो साम्य पहिल्याएका मात्र छैनन्, भावनात्मक दृष्टिले तिनलाई एकाकार पनि गरिदिएका छन् । ती दुई जलप्रवाह र भूमि यस कविताको रचनाका पृष्ठभूमिमा मानवीय सङ्घर्ष र स्वतन्त्रताका प्रतीक बनेका छन् ।

यस प्रकार इतिहास, भूगोल र मानवीय सभ्यताका परिघटनालाई सन्दर्भिकरण गरेर कवि भूपी शेरचनले 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितालाई स्थानिकताका दृष्टिले मूल्यवान् बनाएका छन् ।

निष्कर्ष

कविले कवितामा स्थानिकताको प्रयोग गरी अर्थ र प्रभाव सिर्जना गरेको हुन्छ । यस प्रक्रियामा कविताको भौतिक र सांस्कृतिक परिवेश तयार हुन्छ अनि सहभागीहरूको त्यसमा संलग्नताको अवस्थिति महत्त्वपूर्ण रहन्छ । 'हो-चि-मिन्हलाई चिठी' कवितामा कवि भूपी शेरचनले नेपालका स्थानभित्रबाट एसिया, युरोप र अमेरिकाका स्थानको अवलोकन, अन्तरक्रिया र अभिलेखीकरण गरेका छन् । यस काव्यिक यात्रामा उनले नेपाली जनजीवनको उपनिवेशविरोधी वक्ता पात्र 'म' र स्वराष्ट्र एवम् मानवताका निमित्त निरन्तर युद्धमा संलग्न भियतनामी सम्बोधित पात्र 'तिमी' अर्थात् हो चि मिन्हका विच निकट सम्बन्ध स्थापित गरेका छन् । यसबाट एकातिर नेपालका क्रान्तिकारी जनताले भियतनामका क्रान्तिकारी जनताको सङ्घर्षलाई समर्थन गरेको र अर्कातिर भियतनामको साम्राज्यवादी हस्तक्षेपविरोधी अभियानले नेपालीहरूलाई पनि मुक्तिका निमित्त सङ्घर्ष गर्न प्रेरणा दिएको तथ्यलाई अभिव्यञ्जित गरेको छ । हो चि मिन्हको नेतृत्वको क्रान्तिलाई प्रशंसा गर्दा यसमा नेपालको मुस्ताङमा पर्ने लेते खोला, पोखराको माछापुच्छ्रे हिमाल, काठमाडौंका बौद्ध स्तूप र धरहरा तथा भियतनामको राजधानी हनोई जस्ता एसियाली भूभाग, अन्तरिक्ष यात्राको सफलता प्राप्त गर्ने युरोपेली रुस एवम् डलरको आडमा विश्वमै युद्धको ध्वंस फैलाइरहेको उपनिवेशवादी अमेरिकासम्म व्यापक भू-प्रसारण हुन पुगेको छ । यसबाट कविको दृष्टिकोणको व्यापकता, क्रान्तिको पक्षधरता र साम्राज्यवादप्रतिको प्रतिरोधी आशय सशक्त ढङ्गले प्रकट भएको पाइन्छ । प्रस्तुत कवितामा दोस्रो विश्वयुद्धपछिको शीतयुद्धकालीन ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्य, सभ्यताको क्रमिक विकास एवम् मानवताका नाममा गरिने पश्चिमेली आडम्बरको आलोचना पनि प्रभावकारी बनेको छ । समग्रमा मूल्याङ्कन गर्दा यस कवितामा एसियाली भूमि, मङ्गोल आइमाईको शरीर, लेते खोलाले नेपाल र भियतनामको स्थानिकतालाई एकाकार गराएर तिनीहरूप्रति कविले आफ्नो पक्षधरता देखाएका छन् भने सोभियत सङ्घको सापेक्षतामा अमेरिका र युरोपका देशहरूको मानवताविहीन खोक्रो चिन्तन, क्रियाकलाप र शक्तिका आडमा सिर्जना गर्ने उपनिवेश प्रवृत्तिको प्रतिरोध गरेका छन् । यही पक्षधरता नै कविको गहन मार्क्सवादी दृष्टिकोण हो र साम्राज्यवादविरोधी चिन्तनलाई अस्वीकार गर्न विश्वलाई दिएको सचेतताको आह्वान पनि हो । उपनिवेश, युद्ध र वैज्ञानिक सिर्जनात्मक परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय स्थानिकताको सबल उपयोगबाट यस कविताले काव्यिक सौन्दर्यको भू-काव्यशास्त्रीय आयाम पनि प्राप्त गरेको छ भन्ने पुष्टि हुन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

आदम, बार्बरा (सन् २००४). *टाइम. क्याम्ब्रिज* : पोलिटी प्रेस ।

एटम, नेत्र (२०७९). कविको आँखामा खाँदवारी : भू-काव्यशास्त्रका सम्बन्धमा. *कविको आँखामा खाँदवारी* (सम्पा.).

दिनेश थपलिया. काठमाडौं : खाँदवारी सेवा समाज, पृ. ३१९-३३८ ।

- गुयन, लेइन-हाड टी. (सन् २०१२). *हनोइज वार : यान इन्टरन्यासनल हिस्ट्री अफ द वार फर पिस इन भियतनाम*.
नर्थ क्यारोलाइना : नर्थ क्यारोलाइना युनिभर्सिटी प्रेस ।
- गौतम, कृष्ण (२०६७). *उत्तरआधुनिक संवाद*. काठमाडौँ : भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसनस ।
- जैसवाल, टी.एन. (सन् १९९८). नेपालज याटिट्युड टुवाडर्स द अस्ट्रट्वाइल भियतनाम क्राइसिस. *जर्नल अफ पो
लिटिकल साइन्स*, १ (१). पृ. १-१५ ।
- जोशी, कृष्ण (२०६०). कवितामा काठमाडौँ (सम्पादकीय). *कवितामा काठमाडौँ* (सम्पा.). कृष्ण जोशी. काठमाडौँ :
घट्टेकुलो-शान्तिनगर विकास समाज, पृ. ड-छ ।
- ट्याली, रोबर्ट टी. (सन् २०११). इन्ट्रडक्सन. *जियोक्रिटिकल याक्सप्लोरेसन्ज* (सम्पा.). रोबर्ट टी. ट्याली. न्यू योर्क
: पाल्मेभ म्याकमिलन, पृ. १-९ ।
- त्रिपाठी, वासुदेव (२०३२). *सिंहावलोकन* (दोस्रो संस्क.). काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।
- त्रिपाठी, सुधा (२०५८). *भूपिका कवितामा व्यङ्ग्यालङ्कार-चेतना*. काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- पौड्याल, नवीन (२०७९). भौगोलिक समालोचनाको सैद्धान्तिक स्वरूप. *रत्न बृहत् नेपाली समालोचना (तेस्रो खण्ड)*
(सम्पा.). राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम. काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार. पृ. १७७-१८६ ।
- फिसर, फिलिप (सन् १९८५). *हार्ड फ्याक्ट्स : सेटिड यान्ड फर्म इन द अमेरिकन नोभेल*. न्यू योर्क : अक्सफोर्ड
युनिभर्सिटी प्रेस ।
- बराल, कृष्णहरि (२०५७). *कवि भूपी : विश्लेषण र मूल्याङ्कन*. काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- बार, रोजर (सन् १९९९). *द भियतनाम वार*. सान डियागो : लुसेन्ट बुक्स ।
- मल्ल, कटक (२०७५ फागुन ४). नापाम बालिकाको तस्विर र भूपीको कविता : एक समालोचनात्मक दृष्टिकोण. *लो
कान्तर*. वेब. <https://lokantar.com/story/69680/2019/2/16/aalekh/article-katak-malla>
- माल्पस, जेफ (सन् २०१८). *प्लेस यान्ड याक्सपिरियन्स : अ फिलसफिकल टोपोग्राफी*. (सेकेन्ड इडि.). लन्डन :
रुतलेज ।
- लाट्सन, जेनिफर (सन् २०१४ नोभेम्बर ३). *द स्याड स्टोरी अफ लाइका, द फर्स्ट डग लन्चड इनटु अर्बिट*. टाइम.
वेब. <https://time.com/3546215/laika-1957/>
- लुट्त्वक, लियोनार्द (सन् १९८४). *द रोल अफ प्लेस इन लिटरेचर*. सिराकस : सिराकस युनिभर्सिटी प्रेस ।
- वेस्टफाल, बर्ट्रान्ड (सन् २०११). *जियोक्रिटिसिजम् : रिल यान्ड फिक्सनल स्पेसिज* (अनु.). रोबर्ट टी. ट्याली जुनियर.
न्यू योर्क : पाल्मेभ म्याकमिलन ।
- शेरचन, भूपी (२०५१). *घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे* (नवौँ संस्क.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- श्यामल (२०७४ पुस ८). स्मारकमा नकोरिएका भूपी. *नागरिक*. वेब. [http://nagariknews.nagariknetwork.
com/author/author-1236](http://nagariknews.nagariknetwork.com/author/author-1236)
- सोजा, एडवार्ड डब्ल्यु. (सन् १९९६). *द थर्ड प्लेस : जर्निज टू लस एन्जलस यान्ड अदर रियल-यान्ड-इम्याजिन्ड प्ले
सिज*. क्याम्ब्रिज : ब्याकवेल ।
- हाइडेगर, मार्टिन (सन् १९७१). *पोइट्री, ल्याङ्गुएज, थट* (सम्पा.). मार्टिन हाइडेगर. न्यू योर्क : हार्पर यान्ड रो ।
- होनेस, सेइला (सन् २०१८). लिटरेरी जियोग्राफी यान्ड स्पेसियल लिटरेरी स्टडिज. *लिटरेरी जियोग्राफिज*, ४(२).
पृ. १४६-१४९ ।